

UŞAQLAR ÜÇÜN YAZILMIŞ HEKAYƏLƏRDƏ TƏBİƏT MÖVZUSUNA MÜRACİƏT (TOFIQ MAHMUDUN YARADICILIĞI ƏSASINDA)

Gülnar Qəmbərova

*AMEA-nın Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, Bakı
ms.gulnar_babayeva@mail.ru*

Tofiq Mahmudun yazıb yaratdığı dövrdə Azərbaycan uşaq nəsrinin çox hissəsini hekayə janrında yazılmış əsərlər təşkil edir. Çevik və operativ janr olan hekayə güclü təsirə və geniş sənətkarlıq imkanlarına malikdir. Uşaq yazarları məhz bu səbəbdən tez-tez bu janra müraciət edirlər. Həm də uşaqlar üçün yazılmış hekayələr həcminə görə qismən kiçik olur, orada bir neçə obraza rast gəlmək olur. Təsvir olunan əhvalatda hadisə sayı az olur ki, uşaqlar asanlıqla mənimsəyə bilsinlər.

Tofiq Mahmud nəsrində hekayə janrında yazılmış əsərlər çoxluq təşkil edir. Müəllifin “Yerə dağılan muncuqlar”, “Yapon şalı, rəngbərəng konfetlər”, “Meşədə stansiya”, “Yağışın nəğməsi”, “Kitab mağazasında”, “Dənizə ezamiyyət”, “Qamışlıqlar arasında”, “Çanta əhvalatı” və s. uşaqlar üçün yazılmış hekayələri vardır. Bu əsərlər ideya, mövzu xüsusiyyətlərinə görə olduqca maraqlıdır.

Təbiət mövzusu uşaq ədəbiyyatında həmişə aktual olmuşdur. Bu mövzuda yazılmış hekayələr təbiət gözəlliklərini uşaqlara sevdirmək, ağaclar, quşlar, heyvanlar haqqında poetik bir dillə danışmaq, həm kiçik yaşlı oxucuların dünyagörüşlərinin genişlənməsi, həm də onların estetik zövqlərinin inkişafı baxımından misilsiz nümunələrdir.

Tofiq Mahmudun hekayələrində təbiət təsvirləri üstünlük təkil edir. Bu da müəllifin həm uşaq dünyasına dərin bələd olmasından irəli gəlir, həm də təbiət gözəlliklərinə məftunluğundan. "Qamışlıqlar arasında" hekayəsi belələrindəndir. Müəllifin dilindən qələmə alınmış bu hekayədə ağaclar, qamışlıq, cırcıramaların səsi elə doğəl təsvir edilib ki, sanki oxucu həmin təbiət mənzərəsinin şahidi olur: "Başdan ayağa hər yeri dolandım. O tərəfdə, lap sahilə yan-yanə üç söyüd bitmişdi, ondan iyirmi addım o yanda yenə üç söyüd vardı. Söyüdlər əkilər kimi bir-birinə oxşayırdı. Muxtarın yanına qayıtdım. Yaxınlıqda başqa ada vardı. Başdan-başə gül-çiçəklə dolu idi. Muxtarın dediyinə görə bu gül-çiçəklər qışda da olur. Təkcə rəngləri dəyişir. Sanki adanı yox, suda böyük çələngi dövrələmə fırlanıb keçəndən sonra yeni bir adanın yanına çatanda cırcıramaların səsi aləmi götürdü. Cırcıramaların xoru nə qərībə olurmuş! Adanın hər tərəfi qamış idi" (4, s. 275).

"Yağışın nəğməsi", "Süsən çiçəkləri" hekayələrində təbiət gözəlliklərinin təsvirini aydın görmək olar. Birinci hekayədə yağən yağışın səsinə nəğməyə bənzədən yazıçı yağış damllarını "sapa düzülmüş mirvarilər kimi par-par parıldayır və qar kimi ağarırdı" deyər təqdim edir, təbii, canlı boyalarla ecazkar təbiət gözəlliyinin yaratdığı mənzərədən şöqlə bəhs edir:

"Yenə yağışın nəğməsinə dinləyirdim. İndi o bir qədər zəifləmişdi, bayaqki kimi gur deyildi. Deyəsən kəsmək istəyirdi. Mən isə yağışın səsinə dinləməkdən doymurdum. Bəstəkar yağış nə yaxşı mahnı bəstələmişdi. O gah güclənir, gah həzinləşir, gah bunlar təkrar olur, gah da pıçılı kimi səslənirdi. Get-gedə nəğmə öz guruluşunu itirirdi. Yağışın narın-narın yağması bayaq qar kimi gördüyüm damlları yoxa çıxarmışdı. Gözlərim qaranlığa alışmışdı. Ağaclarda damllar gecə böcəkləri kimi işim-işim işldayır, yarpaqlardan süzülüb tez-tez axırdı.

Yağış nəğməsinə oxumaqdan yorulmurdu. Arada məni yuxu apardı. Yuxuda da bu nəğməni eşidirdim" (4, s. 247).

"Süsən çiçəkləri" hekayəsində də təbiət mənzərəsinin təsviri ön plandadır. Süsən gülünün adını daşıyan Süsənin heyratımız gözəlliyini təsvir edən müəllif sanki gülün adı ilə qız arasında oxşarlıq yaradaraq bədii təsvir vasitələrindən olan təşbehin mükəmməl formalarından yararlanır, beləliklə yüksək sənətkarlıq qabiliyyətini nümayiş etdirməyə müvəffəq olur.

"Heyrat" hekayəsində müəllif qış və yaz fəsillərinin özünəməxsus incəliklərini, füsunkarlığını, ecazkarlığını canlı, dolğun boyalarla təsvir edir. O, qış fəsli haqqında yazır: "Onda hər tərəf ağappaq idi, ağacların budaqları qarla yüklənmişdi. Nigar qayanın yanında böyük cökəni görəndə heyratlandı. Ağac çıpaq olsa da, gözəlliyini itirməmişdi. Yoğun budaqları qarla örtülmüş, nazik budaqları qarı saxlaya bilmədiyi üçün necə varsa, eləcə aşağıya doğru sallanmışdı. Nigar başını qaldırıb əzəmətli, qollu-budaqlı, ağ don geyinən bu ağacı seyr etməkdən doymadı" (5, s. 289).

Eyni məkanın, meşə içindəki cökə ağacının yaz fəslində təsvirini bu hekayədə müəllif belə yaratmışdır: "Yamyaşıl cökə elə bil nəhəng çətir kimi açılmışdı. Salxımlar kimi sallanan çiçəklərin ətri daha da gurlaşdı. Nigar başə düşdü ki, bayaqki ətir elə bu cökə ağaclarından gəlirmiş! Başını qaldırıb qışda olduğu kimi yenə ağaca baxdı. Qol-budaqları yaşıllıq içində itmişdi. Birdən qayanı da gördü, qəhvəyi rəngli bu qayanın üstünü uzanan bir-iki yaşıl budaq örtmüşdü. Nigar ağaca yaxın gəlib gövdəsinin altından yuxarıya boylandı, başı üstündən qovuşan budaqların çiçəklərlə, yarpaqlarla birlikdə qeyri-adi mənzərəsinə görə bildi" (5, s. 290).

Gerçək həyat səhnələrinin təsviri ilə zəngin olan bu əsərlərdə doğma yurdu əsrarəngiz təbiəti, ürəkəçən füsunkar mənzərələri oxuculara şirin bir üslubla çatdırılır, onlara hissi-emosional təsir göstərir.

Tofiq Mahmudun 1976-cı ildə nəşr olunmuş "Dalğalar" kitabında bir-birindən maraqlı hekayələr yer almışdır. Bu hekayənin qəhrəmanı körfəzdə, qamışlıqlar arasında soltantoyuğu quşunu görür. Quşun qərībə hərəkətlərindən əvvəlcə bir şey anlamasa da, sonra onun yuvasının suya düşdüyünü görür, quşə kömək edir.

Bu hekayədə də müəllif insanın təbiətə münasibətini ön plana çəkmişdir. Təbiət gözəlliklərinin təsviri burada da müəllif tərəfindən böyük ustalıqla verilmişdir. Belə bir nümunəyə nəzər yetirək: "Qayıq sürətlə sahilədən uzaqlaşır, qamışlıqların arasından keçir, bizi daha uzaqlara aparırdı. Qamışlıq qurtardı. Arxaya baxdım. Adam boyu qədər qalxmış qamışlar yerə basdırılmış nizələrə bənzəyirdi. Başımız üstündən qağayılar uçurdular. Yenə qamışlıq, çeyillik başladı. Qayıq birdən hər iki tərəfi qamışlıq olan "xiyabana" daxil oldu. Keçdiyimiz su "xiyabanı" lap çaya bənzəyirdi. Demə, bu yeri həqiqətən çay adlandırırılar. Bu çaya o qədər yarpaq tökülmüşdü ki, hər yer naxış-naxış görünürdü. Yarpaqlar müxtəlif rəngə çalır: yaşıl, çəhrayı, tünd-çəhrayı, qara. Qamışlıqdan bir dəstə quş havaya qalxdı" (2, s. 4).

"Adada hadisə" hekayəsində insanların heyvanlara münasibəti təsvir predmetinə çevrilir. Dəniz sahilində gecələyən iki dost gecə pəncərəni döyən ceyran olduğundan xəbərsiz olurlar. Əvvəl təşvişə

düşsələr də, sonra məsələnin əslı onlara aydın olur. Neftçılərdən biri onlara deyir ki, yatdıqları otaq ceyranlara baxan keşikçinin otağıdır. Ceyranlar ona çox öyrəşiblər. İnsanlardan qorxmayan ceyranlar otağa girmək üçün səy göstərirlərmiş.

“Meşəbəyinin söhbəti” hekayəsində də müəllif təbiət gözəlliklərinin təsvirinə geniş yer vermişdir. Ümumiyyətlə, Tofiq Mahmudun hekayələrində təbiət təsvirlərinə tez-tez təsadüf olunur. Diqqətimizi çəkən mühüm məqam ondan ibarətdir ki, bu gözəlliklərin təcəssümü demək olar ki, ətraf mühitin hər detalını əks etdirir. Yağışın yağması, qamışlığın mənzərəsi, ağacın görünüşü, çayın səsi o qədər təbii, ustalıqla təsvir edilir ki, kiçikyaşlı oxucu bu canlı aləmi sanki öz gözləri ilə görür, bu da təbiətə sevgi hisslərinin təməlini qoyur: “Səhər bərk yağış yağmışdı. Günorta hava açılan kimi meşəyə çıxdım. Yağışdan sonra meşəni gəzməyi çox sevirdim. Çünki hər şey təzələşirdi. Yağış meşənin tozunu çırpır, yuyur, onu gözəlləşdirirdi. Bütün ağaclar təzəcə çiçəklənmiş kimi tərəvətli, şəffaf olurdu. Bu zaman meşənin gəncliyi özünə qayıdırdı.

Dərə tərəfdən uzanan təptəzə bir cığırda yavaş-yavaş irəliləyirdim. Dərədə çoxalan sel-suyun səsi aydınca eşidilirdi. Əməlli-başlı çay axırdı. Asta-asta qalxırdım. Bəzən budaqlara toxunanda üstümə damcılar tökülürdü. Elə xoş olurdu ki! Yaşillıq içində saysız-hesabsız damcılar bərq vururdu. Meşə çimmiş, hələ qurulanmamışdı”(2, s. 9).

“Yaylaqda” hekayəsində təbiətin əvəzedilməz guşələrindən biri olan yaylaq, onun heyvətəməz gözəlliyi müəllif qələmindən süzülən incə boyalarla təbii ahəng yaradır. Kənd məktəbində müxtəlif briqadalara təhkım edilmiş uşaqlar Şirəli babanın yanına gedəndə qoca sevinir, Davudu “balaca çobanım” adlandırır. Bu hekayədə uşaqların heyvanlara qayğısı təsvir olunmaqla yanaşı, yaylaqda olan qoyun-quzular, onların kənd həyatına rəng qatan səsi müəllif tərəfindən dolğun şəkildə təsvir edilmişdir: “O, qoyunların qarşısından çəkilen kimi, sürü gur sel kimi axdı. Quzular da mələşə-mələşə onların üstünə cumdu. Bir səs qopdu ki! Bütün qoyun-quzunun səmindən elə qəribə ahəng yaranmışdı ki... Ana balasını, bala anasını axtarırdı. Bir quzu başını qoyunun altına salmağa çalışırdı. Qoyun isə balası olmadığı üçün onu yaxına buraxmırdı. Bir-birinə qovuşa bilməyənlər həyəcanla ora-bura qaçır, gah səhv salır, gah kənara çəkilir, yenidən axtarır, gah da tapıb sakitləşirdi. Analarını tapan quzular dizlərini qatlayıb əmirdilər” (3, s. 67).

Belinskinin təbirincə desək, “...yaxşı uşaq ədəbiyyatı odur ki, həm balacaların xoşuna gəlsin, həm də böyüklərin, özü də yalnız uşaqlara məxsus olmasın, hamı üçün olsun” (1, s. 161). Tofiq Mahmud yaradıcılığında məhz bu mövqedən çıxış etmiş, hər kəsin zövqünü oxşayan bədii nümunələr yaratmağa müvəffəq olmuşdur.

Ədəbiyyat:

1. Belinski Vissarion (1979). Seçilmiş məqalələri. Bakı: Gənclik, 226 s.
2. Tofiq Mahmud (1976). Dalğalar. Bakı: Gənclik, 134 s.
3. Tofiq Mahmud (2013). Seçilmiş əsərləri. Bakı: Tuna, 652 s.
4. Tofiq Mahmud (1983). Yerə dağılan muncuqlar. Bakı: Gənclik, 270 s.
5. Tofiq Mahmud (1988). Gecə qapı döyülür. Bakı: Yazıçı, 366 s.